

โรคเฮโมรายิกเซพติซีเมีย (Hemorrhagic Septicemia)

โรคเฮโมรายิกเซพติซีเมีย หรือที่เรียกตามอาการว่า โรคคอบวม เป็นโรคระบาดรุนแรง ของกระปือ แต่โรคนี้จะมีความรุนแรงน้อยลงในสัตว์อื่นๆ เช่น โค แกะ สุกร ม้า อูฐ กวาง และช้าง เป็นต้น โรคนี้ไม่เป็นโรคติดต่อระหว่างสัตว์และคน ลักษณะสำคัญของโรค คือ สัตว์จะหายใจหอบลึกมีเสียงดัง คอ หรือหน้าบวมแข็ง อัตราการป่วยและอัตราการตายสูง เชื้อชนิดนี้อยู่ในระบบทางเดินหายใจสัตว์ปกติได้ โดยที่สัตว์ไม่แสดงอาการป่วยแต่เมื่อมีภาวะทำให้สัตว์เครียด สัตว์จะแสดงอาการป่วยและขับเชื้อออกมาสู่สิ่งแวดล้อม

สาเหตุและการแพร่ระบาด

เกิดจากเชื้อแบคทีเรียชื่อ พาสทูเรลลา มัลโตซิดา (*Pasteurella multocida*) พบในประเทศต่างๆ ของเอเชีย และแอฟริกาเป็นส่วนมาก การระบาดของโรคจะเกิดขึ้นได้ง่ายในสภาวะที่สัตว์เกิดความเครียด เช่น ช่วงที่อากาศเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะ ต้นฤดูฝน การเคลื่อนย้ายสัตว์หรือการใช้แรงงานสัตว์มากเกินไป ในสภาวะความเครียดเช่นนี้สัตว์ที่เป็นตัวเก็บเชื้อ (Carrier) จะปล่อยเชื้อออกมาปนเปื้อนกับอาหารและน้ำ เมื่อสัตว์ตัวอื่นกินอาหารหรือน้ำที่มีเชื้อปนเปื้อนอยู่เข้าไป ก็จะป่วยเป็นโรคนี้ และขับเชื้อออกมาพร้อมกับสิ่งขับถ่ายต่างๆ เช่น น้ำมูก น้ำลาย อุจจาระ ทำให้โรคแพร่ระบาดต่อไป เชื้อนี้จะมีชีวิตอยู่ในแปลงหญ้าอยู่ได้ประมาณ 24 ชั่วโมง แต่ถ้าอยู่ในดินที่ชื้นแฉะได้นานถึง 1 เดือน

ระยะฟักตัว

โดยเฉลี่ย 2-5 วัน แต่บางครั้งเชื้อที่มีความรุนแรงมาก ระยะฟักโรคอาจจะเร็ว 1-2 วัน

อาการ

- ▶ แบบเฉียบพลันมาก (Peracute) สัตว์ที่เป็นโรคจะมีอาการซึม ไข้สูง 104-107 องศาฟาเรนไฮต์ น้ำลายไหล และตายภายในเวลาอันรวดเร็วไม่เกิน 24 ชั่วโมง
- ▶ แบบเฉียบพลัน (Acute) จะสังเกตเห็นอาการทางระบบหายใจ คือ อ้าปากหายใจ หายใจหอบลึก ยืดคอไปข้างหน้า หายใจมีเสียงดัง ลิ้นบวมจุกปาก หน้า คอ หรือบริเวณหน้าอกจะบวมแข็งร้อน ต่อมาจะมีอาการเสียดท้อง ท้องอืด อุจจาระมีมูกเลือดปน สัตว์จะตาย ภายใน 2-3 วัน
- ▶ แบบเรื้อรัง (Chronic) สัตว์ป่วยจะมีชีวิตได้นาน 3-4 เดือนและจะมีสุขภาพทรุดโทรม และมีโรคแทรกซ้อน

รอยโรค

เมื่อเปิดผ่าซากสัตว์จะพบสารลักษณะคล้ายวุ้นแทรกอยู่ระหว่างผิวหนังและกล้ามเนื้อบริเวณที่บวม มีจุดเลือดออกที่ต่อมน้ำเหลืองและหัวใจ ปอดจะมีเลือดคั่ง หรือถ้าเป็นเรื้อรังจะพบเยื่อหุ้มปอดหนาตัวขึ้น เนื้อปอดแข็ง ภายในหลอดลมมีของเหลวปนฟองอากาศ ตับคั่งเลือดบวมขยายใหญ่ ลำไส้อักเสบ ต่อมน้ำเหลืองบวมขยายใหญ่

รูป 1 พบการบวม น้ำของเนื้อเยื่อชั้นใต้ผิวหนังบริเวณหัวและคอ

รูป 2 พบจุดเลือดออก และการบวม น้ำที่ชั้นใต้ผิวหนังบริเวณขากรรไกรอย่างรุนแรง

รูป 3 พบปื้นเลือดออกที่ถุงหุ้มหัวใจ

การตรวจวินิจฉัย

การวินิจฉัยโรคนอกจากสังเกตอาการ รอยโรค และศึกษาประวัติสัตว์ป่วยแล้ว การตรวจหาเชื้อจากตัวอย่างต่างๆ เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องทำควบคู่กันซึ่งกระทำได้นี้ คือ

1. ตรวจหาเชื้อขณะสัตว์มีชีวิต โดยจะพบเชื้อในกระแสเลือดได้ในขณะที่สัตว์มีไข้สูง ดังนั้นจึงควรเก็บเลือดจากสัตว์ป่วยก่อนทำการรักษาแล้วป้าย (Smear) ไว้บนกระจกSlide ส่วนหนึ่ง แล้วย้อมด้วยสีเมทิลิน บลู (Methylene blue) ซึ่ง เชื้อ *Pasteurella multocida* เมื่อย้อมแล้วจะมีลักษณะเป็นรูปแท่งหัวท้ายมนติดสีเข้มคล้ายเข็มกลัด และเลือดอีกส่วนหนึ่งเก็บใส่หลอดแก้วที่มีสารป้องกันการแข็งตัวของเลือดและแช่เย็น ส่งตรวจที่ห้องปฏิบัติการเพื่อทำการเพาะเชื้อต่อไป
2. ตรวจหาเชื้อจากซากสัตว์ โดยเปิดผ่าซาก พร้อมทั้งทำบันทึกรอยโรคที่ตรวจพบ แล้วเก็บอวัยวะต่างๆ เช่น ต่อม้ำเหลือง ปอด ตับ ม้าม หัวใจ ไต และลำไส้ แยกกันใส่ถุงพลาสติกแช่เย็นส่งตรวจยังห้องปฏิบัติการ ทั้งนี้กรณีเปิดผ่าซากในห้องที่ให้ป้องกันการแพร่กระจายเชื้อออกสู่สิ่งแวดล้อม อย่างเข้มงวด และทำลายซากสัตว์ตามระเบียบกรมปศุสัตว์การทำลายสัตว์ที่เป็นโรคระบาดและการทำลายสัตว์ หรือซากสัตว์ที่เป็นพาหะของโรคระบาด พ.ศ. 2547

มาตรการเมื่อพบสัตว์สงสัยโรคเฮโมรายิกเซพติซีเมีย

เมื่อพบสัตว์สงสัยโรคเฮโมรายิกเซพติซีเมียให้ดำเนินการตามระเบียบแผนระวัง ป้องกันและควบคุมโรคระบาดสัตว์ พ.ศ. 2547 ในหมวด 2 ภาวะเกิดโรคระบาด โดยดำเนินการเพิ่มเติมตามมาตรการดังนี้

1. เก็บตัวอย่างส่งห้องปฏิบัติการ เพื่อเพาะเชื้อและทดสอบยาที่มีความไวในการรักษา
 - 1.1 กรณีสัตว์ป่วย ให้เก็บเลือดสัตว์ที่กำลังป่วย มีไข้และยังไม่ได้รักษาแล้วป้าย (Smear) ไว้บนกระจก Slide และแบ่งเลือดอีกส่วนหนึ่งเก็บใส่หลอดแก้วที่มีสารป้องกันการแข็งตัวของเลือดและแช่เย็นส่งตรวจที่ห้องปฏิบัติการ
 - 1.2 กรณีสัตว์ตาย ให้เก็บตัวอย่าง ปอด ตับ ม้าม ไต หัวใจ และลำไส้ และต่อมน้ำเหลืองแช่เย็นส่งตรวจที่ห้องปฏิบัติการภายใน 2 ชั่วโมง
2. ควบคุมโรคในฝูงสัตว์ป่วย ดังนี้
 - 2.1 ทำบันทึกสังกัดสัตว์ป่วยและสังกัดสัตว์ร่วมฝูงแยกจากสัตว์ป่วย
 - 2.2 การดำเนินงานต่อสัตว์ป่วย ให้ฉีดยาปฏิชีวนะและรักษาตามอาการสัตว์ป่วยโดยให้ปริมาณยาในระดับรักษาเป็นระยะเวลาอย่างน้อย 1 อาทิตย์ ซึ่งให้เลือกใช้ยาปฏิชีวนะที่มีความไวต่อเชื้อโรคที่ได้จากการเพาะเชื้อตัวอย่างที่เก็บในการระบาดครั้งนี้ แต่หากยังไม่ทราบผลความไวของยาให้เลือกใช้ยาจากข้อมูลการหาความไวของยาที่รักษาโรคนี้จากการระบาดในพื้นที่ครั้งก่อน โดยสอบถามข้อมูลจากศูนย์วิจัยและพัฒนาการสัตวแพทย์ประจำภาคหรือสถาบันสุขภาพสัตว์แห่งชาติที่รับผิดชอบพื้นที่ ทั้งนี้จากการรวบรวมข้อมูลผลความไวของยา ณ ขณะนี้ยาที่ใช้ได้ผลดี คือ ยากลุ่มDoxycycline Sulfatrimethoprim และ Cephalosporin
 - 2.3 การดำเนินงานต่อสัตว์ร่วมฝูงสัตว์ป่วย
 - ฉีดยาปฏิชีวนะให้สัตว์ร่วมฝูงสัตว์ป่วยโดยให้ปริมาณยาในระดับรักษาเป็นระยะเวลาอย่างน้อย 1 อาทิตย์
 - ให้ฉีดวัคซีนร่วมกับยาปฏิชีวนะประมาณวันที่ 3 ภายหลังจากการฉีดยาปฏิชีวนะครั้งแรก เนื่องจากการฉีดวัคซีนเป็นการเพิ่มความเครียด ให้กับสัตว์ ดังนั้นจึงควรให้ยาปฏิชีวนะออกฤทธิ์ในการควบคุมเชื้อโรคในสัตว์ก่อน
 - 2.4 เปลี่ยนเข็มทุกครั้งที่ฉีดยาปฏิชีวนะ หรือวัคซีน เพื่อป้องกันการแพร่กระจายของเชื้อโรคผ่านเข็ม
 - 2.5 กรณีที่มีสัตว์ตาย ให้ควบคุมการฝังซากสัตว์ให้ถูกต้องตามระเบียบกรมปศุสัตว์ แต่หากว่าการตรวจวินิจฉัยทางห้องปฏิบัติการไม่สามารถเพาะเชื้อยืนยันชนิดโรคที่ระบาดได้ ให้เก็บตัวอย่างเพิ่มส่งห้องปฏิบัติการก่อนฝังซากสัตว์นั้น ทั้งนี้ให้ประสานกับศูนย์วิจัยและพัฒนาการสัตวแพทย์ประจำภาค หรือสถาบันสุขภาพสัตว์แห่งชาติที่รับผิดชอบพื้นที่ในการเก็บตัวอย่างดังกล่าวต่อไป
 - 2.6 พ่นน้ำยาฆ่าเชื้อโรคทุกวันในบริเวณคอกกักสัตว์ป่วย และสัตว์ร่วมฝูง และทำลายเชื้อโรคที่เสื้อผ้า รองเท้า อุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการดูแลรักษาสัตว์ต่างๆ และรถยนต์ทุกครั้งก่อนออกจากจุดเกิดโรค

3. ควบคุมโรคในสัตว์ที่อยู่ในรัศมี 1 กิโลเมตร รอบจุดเกิดโรคระบาดดังนี้
 - 3.1 ฉีดยาปฏิชีวนะ และวัคซีนพร้อมกันในวันแรก โดยเริ่มดำเนินการจากพื้นที่รอบนอกเข้าหาจุดเกิดโรค ทั้งนี้ให้ระวังการแพร่เชื้อโรคระหว่างฝูงด้วย โดยเปลี่ยนวัสดุและอุปกรณ์ที่ใช้ฉีดยา หรือวัคซีนทุกครั้งที่เปลี่ยนฝูง และเข้มงวดการทำลายเชื้อโรคที่เสื้อผ้า รองเท้า อุปกรณ์ต่างๆ และรถยนต์ทุกครั้งภายหลังจากดำเนินการเสร็จสิ้น
 - 3.2 ค้นหาสัตว์ป่วยใหม่ในขณะดำเนินการฉีดวัคซีน และประสานกับผู้ใหญ่บ้าน หรืออบต. จัดตั้งจุดรับแจ้งสัตว์ป่วย
 - 3.3 ประชาสัมพันธ์เตือนภัยการเกิดโรคระบาดให้เกษตรกรทราบ และเฝ้าระวังโรคในสัตว์เลี้ยงของตนเอง
4. ควบคุมโรคในสัตว์ที่อยู่ในรัศมี 1 กิโลเมตร ถึง 5 กิโลเมตรรอบจุดเกิดโรคระบาด ดังนี้
 - 4.1 ฉีดวัคซีนสัตว์ในพื้นที่ โดยเริ่มดำเนินการจากรอบนอกจุดเกิดโรค เข้าหาจุดเกิดโรค โดยเปลี่ยนวัสดุและอุปกรณ์ที่ฉีดยา หรือวัคซีนทุกครั้งที่เปลี่ยนฝูง และเข้มงวดการทำลายเชื้อโรคที่เสื้อผ้า รองเท้า อุปกรณ์ต่างๆ และรถยนต์ทุกครั้งภายหลังจากดำเนินการเสร็จสิ้น
 - 4.2 ดำเนินการเช่นเดียวกับข้อ 3.2 และ 3.3
5. ประกาศเขตโรคระบาดชั่วคราว หรือเขตสงสัยโรคระบาด หรือเขตโรคระบาดสัตว์ และประสานด่านกักกันสัตว์ที่รับผิดชอบพื้นที่ เพื่อควบคุมเคลื่อนย้ายสัตว์ป่วย และสัตว์ในพื้นที่
6. ประชาสัมพันธ์เตือนเกษตรกรในพื้นที่ ดังนี้
 - 6.1 เมื่อพบสัตว์ป่วย หรือตาย ให้เกษตรกรรีบแจ้งเจ้าหน้าที่จุดรับแจ้งโรคระบาด เพื่อดำเนินการรักษาสัตว์ที่ป่วย และควบคุมการระบาดของโรค
 - 6.2 กักแยกสัตว์ป่วยออกจากฝูงทันที ห้ามเคลื่อนย้ายสัตว์ไปยังพื้นที่อื่น และไม่ควรปล่อยลงทุ่งนา
 - 6.3 หากพบสัตว์ตาย ไม่ควรนำไปบริโภค และห้ามชำแหละ หรือขายซาก ให้ฝังหรือเผาซาก เพื่อป้องกันการแพร่กระจายของโรค ทั้งนี้ โรคนี้ไม่ใช่โรคติดต่อระหว่างคนและสัตว์
 - 6.4 หลีกเลี่ยงการสัมผัสสัตว์ป่วย เพื่อป้องกันการแพร่เชื้อโรคระหว่างฝูง
 - 6.5 ทำลายเชื้อโรคที่เสื้อผ้า รองเท้า อุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งพ่นน้ำยาฆ่าเชื้อยานพาหนะ และบริเวณที่เลี้ยงสัตว์

การป้องกันโรค

1. ฉีดวัคซีนเชื้อตายชนิดสื่อในน้ำมันให้โค และกระบือ อายุตั้งแต่ 4 เดือนขึ้นไป ซึ่งวัคซีนชนิดนี้สามารถคุมโรคได้นาน 1 ปี
2. ให้ความรู้เกษตรกรในการเฝ้าระวังโรคทางอาการในสัตว์เลี้ยงของตนเอง และสัตว์ในหมู่บ้าน รวมทั้งจัดตั้งเครือข่ายรับแจ้งโรค